

Reflexe v Evropě a Evropa v reflexi [2008]

Obecně se slova „reflexe“ užívá bez jakéhokoli zvláštního důrazu na její povahu; dokonce původní význam, který znamenal jakousi výjimečnou formu zaměření vědomí na samo vědomí, hodně upadal do zapomenutí a „reflexe“ znamenala prostě jen přemýšlení, uvažování, rozvažování, ba někdy dokonce „meditaci“, a to především pod francouzským vlivem (réfléchir znamená přemítati, uvažovati, mysliti). Naproti tomu pod německým vlivem došlo nejen k závažné nové proměně, ale vysloveně k jakémusi návratu ke kořenům slova (původně latinského).

Budeme-li metaforicky mluvit o „reflexi vůbec“ (neboť skutečné jsou jen jednotlivé aktuální výkony reflexe) a budeme-li přitom mít na mysli reflexi v plném významu toho slova, jak o ní dnes mluvíme (je to poměrně nově chápaný termín), můžeme oprávněně prohlásit, že reflexe (zejména pak soustavně reflektující myšlení) má svůj původ a vznik v Evropě a nikde jinde. Něco jiného je ovšem, budeme-li se tázat, kdy došlo k tomu, že si reflektujícím způsobem myslící Evropané uvědomili, co to taková reflexe v plném smyslu jest, a kdy vlastně o tom začali se zvláštním a soustavným soustředěním přemýšlet a rozvažovat, zkrátka tedy reflektovat, což znamená: „reflexi“ jakožto fenomén, myšlenkově ustavený, interpretovat jako skutečnost dějinnou, procházející proměnami, jež lze rozdělit na několik období či epoch apod. Pro nejstarší epochu můžeme zvolit pojmenování, které zřetelně vyznačí jakousi nehotovost a nezralost toho, co se později mohlo stát „reflexí“ v plném slova smyslu, totiž „prae-reflexe“, „před-reflexe“. V dalším období či epoše už nacházíme množství dokladů o prováděných či provedených počátečních reflexích, např. v hlubších nebo rozsáhlejších myšlenkových podnicích, které se vyznačují nejen jistou soustavností, ale také – a zejména – tematizací skutečností, které se nemohou opírat jen o svědectví smyslů (pěti smyslových orgánů), ale jejichž myšlenkové uchopení a pochopení je pro další rozvoj myšlení nutný a přímo nezbytný. V této druhé epoše už můžeme dokumentovat, že si aspoň někteří lidé uvědomovali, že „reflektují“, ale ani zdaleka nemůžeme dokumentovat, že reflexi samu učinili tématem svých speciálních úvah a reflexí (anebo jen ve velmi omezeném rozsahu, kdy těžiště otázky bylo přesunuto do zcela odlišných souvislostí, např. společenských nebo přímo morálních apod.). Potřeba reflexe nebo přímo výzva k reflexi představuje pak apel, adresovaný celému člověku a jeho životu, je to prostě výzva, aby si něco uvědomil a tak „vzal na vědomí“. V tomto období již původní nepřítomnost reflexe anebo teprve začínající praereflexe pomalu přechází do proto-reflexe, jakési prvotní formy, která však už je skutečnou reflexí v plném smyslu, byť jen v poměrně skrovných počátcích. A do této a tímto způsobem připravené situace

najednou vstupuje nový, odlišný myšlenkový vynález, jímž jsou pojmy a pojmovost. Vnější znakem a příznakem této nové změny, této myšlenkové inovace je pozorné, přímo bedlivé rozpoznávání obrovského rozdílu mezi tím, co můžeme v podobě jednotlivých případů spolu srovnávat a na základě zkušeností pak vytyčovat větší nebo menší podobnosti, jimiž pak zdůvodníme jejich pojmenování tímž označením, a na druhé straně mezi tím, když tyto podobnosti a také rozdíly můžeme s co největší nebo někdy dokonce naprostou přesností stanovit a vymežit. Byli to právě nejstarší řečtí myslitelé, kteří si tento rozdíl nejen uvědomovali, ale kteří dokonce cílevědomě prohloubili příkop či dokonce nepřekročitelnou propast mezi obojím, a to již odlišným pojmenováním, a ovšem ještě něčím víc, totiž odlišným pochopením, myšlenkovým uchopením – a právě pojmovým vymezením tohoto rozdílu (nebo aspoň pokusem o ně): na jedné straně je jakési částečné a nepřesné domnění, vlastně spíše jen v jistých souvislostech někdy užitečné přibližné povědomí, jakési více nebo méně dobré zdání, zatímco na druhé straně je přesné a jasné vědění (řecky DOXA a EPISTÉMÉ). Mezi obojím není žádného povolného přechodu: ani nejsprávnější, ani naprosto pravdivé domnění se stále ještě nestává a nemůže stávat skutečným věděním. Opravdu vědět znamená totiž pro mne (a stejně tak pro každého) nejen vědět, ale také a dokonce především vědět, že vím. Kdo ví, ale neví, že ví, jako by vůbec nevěděl – pouze se něco domnívá. A v této situaci přichází Sókratés se svým „vím, že nic neví“ jako s kritickým protestem: vědět, že vím, je něco naprosto odlišného od toho, domnívat se, že vím.

Jacques Derrida 2001

P o z n á m k y

26.08.08